

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Filosofie člověka v díle F. M. Dostojevského a F. Nietzscheho

Nicole Husárová

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Filosofie člověka v díle F. M. Dostojevského a F. Nietzscheho

Nicole Husárová

Vedoucí práce:

PhDr. Martina Kastnerová, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, 15. srpen 2014

.....

Děkuji vedoucí bakalářské práce PhDr. Martině Kastnerové Ph.D. za cenné rady, připomínky a podporu při její tvorbě.

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Friedrich Nietzsche	8
2. 1. Nietzsche jako osobnost.....	8
2. 2. Idea nadčlověka.....	10
2. 3. Vůle k moci	13
2. 4. Koncept věčného návratu	15
2. 5. Vztah morálky a víry	17
2.5.1. Morálka	17
2.5.2. Víra.....	19
3. Fjodor Michajlovič Dostojevskij	21
3.1. Dostojevskij jako osobnost	21
3. 2. Otázka nesmrtnosti (immortalismu) a egodeismu	23
3.2.1. Nesmrtnost	23
3.2.2. Egodeismus	25
3. 4. Vztah morálky a víry	27
3.4.1. Morálka	27
3.4.2. Víra.....	33
4. Komparace analyzovaných aspektů Nietzscheho a Dostojevského koncepce	35
5. Závěr	38
6. Seznam použité literatury	41

1. Úvod

Cílem bakalářské práce *Filosofie člověka v díle F. M. Dostojevského a F. Nietzscheho* je analýza myšlenek, komparace a shrnutí hlavních úvah obou autorů.

Oba dva filosofové psali především ze své vlastní zkušenosti, což dává jejich dílům větší hloubku a rozměr. Tito velkolepí filosofové jsou řazeni do linie filosofie života 19. století. Jejich nadčasové myšlenky jsou stále aktuálním tématem, a proto jsou diskutovány mnoha filozofy a přitahují zájem veřejnosti i dnes. Oba dva autoři se ve své době stali nepochopitelnými a jejich díla byla mnohdy i zakázána. Nietzsche a Dostojevskij prosluli svými hlubokými a emotivními úvahami o člověku a lidském životě. A právě to něco, co je dodnes dělá výjimečnými a rozpoznatelnými autory a co každého čtenáře vtáhne do jejich atmosféry spisovatelské činnosti je jejich temný, skrytý a melancholický styl psaní, který silně ovlivnil složité životní situace obou spisovatelů.

Práce se bude především soustředit na vztah morálky a víry, rovněž i životních tezí o člověku popsané v jednotlivých dílech Fjodora Michajloviče Dostojevského a Friedricha Nietzscheho. Rozborem jejich děl se nejprve pokusím zachytit základní myšlenky a postoje obou autorů týkající se zadaného tématu. V závěrečné komparaci vyhodnotím, do jaké míry a v jakých momentech se názory obou autorů shodují či rozcházejí. Samotný závěr se pak bude skládat z klíčových myšlenek o životě člověka.

Úvodní část bude věnována popisu života a osobnosti Friedricha Nietzscheho, dále pak budou analyzována a interpretována jeho díla na témata: idea nadčlověka, vůle k moci, koncept věčného návratu a vztah morálky a víry. Tyto témata budou v první řadě popsána především na základě autorových děl (*Tak pravil Zarathustra*, *Genealogie morálky*, *Ranní červánky* a *Soumrak model*).

V rámci shodné struktury bude popsána osobnost Fjodora Michajloviče Dostojevského a analyzována jeho díla se zaměřením na témata: problém nesmrtelnosti (immortalismu), který se bude zabývat otázkou věčného života. O egodeismu pak bude hovořeno ve spojitosti člověka a Boha. Otázka morálky bude zejména vylíčena na základě děl *Zločin a trest*, *Bratři Karamazovi* a *Běsi*. Prostřednictvím těchto děl bude uveden špatný příklad morálního jednání hlavních Dostojevského postav a rovněž bude popsána z jeho pohledu otázka víry.

Na závěr budou komparovány relevantní aspekty Nietzscheho a Dostojevského koncepce, odlišnosti jejich filosofických úvah, myšlenek a případné podobnosti názorů v jejich dílech. V samotném závěru budou uvedeny základní myšlenky obou filosofů.

2. Friedrich Nietzsche

2. 1. Nietzsche jako osobnost

„Osamělý snílek,¹ aneb co mne nezahubí, sílí mne.“²

„Snění, denní i noční, bývá kruté, krásné a také prorocké.“³

Friedrich Nietzsche se narodil 15. října 1844 v Durynsku ve vesnici Röcken, na rovině mezi Naumburgem a Lipskem, blíže u Lützeniu.⁴ Nejprve začínal jako romantik a idealista. Svými myšlenkami se stal pro mnohé lidi nepochopitelným autorem a filosofem německé romantické doby, kterou současně dovršuje a překonává.⁵ Byl známým žákem lipského profesora Friedricha Ritschla a posluchačem přednášek kulturního historika Jakuba Burckhardta. Dále působil také jako profesor klasické filologie na univerzitě ve Švýcarsku.⁶ Nietzsche proslul svojí úctou k Schillerově estetice, jež mu byla vzorem pro rozdělování uměleckých světů, a ke Goethově tvorbě, která ho okouzlovala symboly Fausta a Prométhea.⁷ Často o sobě prohlašoval, že je posmrtným myslitelem, na kterého svět ještě není připraven.⁸ Sám sebe též nazval i upřímným filosofem, který píše jen o své vlastní zkušenosti.⁹ Počátek jeho života pro něho nebyl snadný. Nejvíce byl poznamenán smrtí svého otce, kterého Nietzsche ztratil, když mu nebylo ani pět let. Jeho stín ho provázel po celý život.¹⁰ Nietzscheho existence byla od začátku provázána outsiderstvím, osamoceností a nepochopením.¹¹ Tvrdě na něho dolehlo přesídlení z venkovské fary do tísnivého naumburského městského obydlí. Jako dítě považoval své okolí za cizí a nepřátelské. Ve škole mu bylo protivné učit se pravidlům a podřizovat se.¹² Od nejranějšího dětství měl rád samotu a oddával se v ní

¹ HRBEK, M. „Smrt Boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 7.

² NIETZSCHE, F. *Soumrak model*, s. 8.

³ HRBEK, M. „Smrt Boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 7.

⁴ Tamtéž, s. 10.

⁵ Tamtéž, s. 174.

⁶ NIETZSCHE, F. *Zrození tragédie – čili hellénství a pesimismus*, s. 211.

⁷ Tamtéž, s. 212 - 213.

⁸ YALOM, I. D. *Když Nietzsche plakal*, s. 10.

⁹ Tamtéž, s. 97.

¹⁰ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 360.

¹¹ FRENZEL, I. *Friedrich Nietzsche*, s. 7.

¹² Tamtéž, s. 13 - 14.

myšlenkám, vyhýbal se společnosti a vyhledával krajiny vybavené od přírody vznešenou krásou.¹³

„Moje humanita je moje trvalé sebepřekonávání. Tato humanita se neprojevuje tím, že spolucítím, jaký člověk je, ale že ho vydržím cítit při sobě. Já však potřebuji samotu, chci tím říci uzdravení, návrat k sobě samému, závan volného lehkého vzduchu.“¹⁴

Špatného mínění své osoby od jiných lidí se bál více než smrti. Ačkoli vždy říkal lidem v nitru ne, vyslovoval ústy vždy ano. Ve třiceti letech se tak ocitl v situaci, kdy mu nezbyvalo nic než ponižující vzpomínky na minulost, pocit beznaděje a šílený strach z budoucnosti. A hlavně nemoc ho nutila k tomu, aby trávil celé dny a noci v nucené nečinnosti a samotě, ve vzpomínkách na promarněné roky ve službě ideálům, které teď nenáviděl. Samota a vědomí prázdnoty vlastního osudu ho proto neopouštěly.¹⁵ „*Moji největší nepřátelé jsou mraky,*“¹⁶ píše na mnoha místech, a jindy se zmiňuje, že ke své práci potřebuje „*na dlouhé měsíce vysoké, naprosto čisté nebe*“.¹⁷ Jakmile se nebe zatáhne mraky, nastává přítmí a tíha padá na vše živé, přicházejí bolesti hlavy, nespavost a těžké, dusící německé myšlenky.¹⁸ V životě toužil po člověku, který by se s ním uměl smát a kdo by byl veselý myslí. Někoho, kdo by byl hrdý na jeho společnost a udržel „ty druhé“ ve správném odstupu od něho samého. Přál si, aby mu někdo předcítal, protože byl ke konci života zrakově postižený.¹⁹ Avšak ve svém životě nejvíce miloval jednu ženu a tou byla Lou Andreas Salomé, se kterou byl Nietzsche seznámen jeho kolegou Paulem Rée na jaře roku 1882. Po dobu několik měsíců s ní udržoval krátký, ale intenzivní a platonický milostný vztah. Jeho vztah k Lou Salomé byl však komplikován přítomností Paula Rée a překažen Nietzschehovou sestrou

¹³ FRENZEL, I. *Friedrich Nietzsche*, s. 17.

¹⁴ ŠTEFANKO, M. *Friedrich Nietzsche - Ecce homo*, s. 18.

¹⁵ HRBEK, M. „*Smrt Boha*“ v *Nietzschově filosofii*, s. 174 - 175.

¹⁶ Tamtéž, s. 14.

¹⁷ Tamtéž, s. 14.

¹⁸ Tamtéž, s. 14.

¹⁹ Tamtéž, s. 15.

Elisabeth. Tento vztah tedy pro něho skončil bohužel katastrofálně. Po léta ho proto sklíčovala vzpomínka na ztracenou lásku a žil v přesvědčení, že byl zrazen.²⁰

„Raději bych chtěl žít v nějakém koutku ubohý, nemocný a obávaný, než být „zaranžován“ a zařazen do moderní průměrnosti. K tomu mně chybí odvaha i dobrá nálada.“²¹ Ke konci roku 1882 pak prožíval Nietzsche hlubokou depresi a pomýšlel dokonce i na sebevraždu.²² Člověk podle Nietzscheho stále myslí na svoji minulost, která mu ztěžuje jeho život. Vše špatné, co se stalo v dřívější době, musí být proto zapomenuto, nemá-li se z člověka stát bytost sklíčená žijící v přítomnosti.²³

Celý Nietzscheho život, zejména od jeho 36. roku, byl neustálým střídáním stavů těžkého utrpení, často vzbuzujícího i pocit blížícího se konce. Dále pak s obdobími prudkého vzestupu sil, které zvláště ke konci života přinášejí stavy euforického nadšení, životní plnosti a pocitu vlastní duševní velkoleposti. Do těchto období spadá obrovské dílo dvou desetiletí, z nichž mnohé vzniklo v neuvěřitelně krátkých lhůtách (první kapitoly Zarathustry). A toto napětí, které muselo vyvolávat ono střídání protichůdných stavů, se tak stalo vnitřní inspirací zralého Nietzscheho díla. Nietzscheho myšlení není jen vývojem, ale je také cestou.²⁴

2. 2. Idea nadčlověka

Ideu nadčlověka představil Nietzsche ve své nejslavnější a nejhlubší knize *Tak pravil Zarathustra*, kterou napsal roku 1883 a které dal podtitul *Knih pro všechny a pro nikoho*. O pět let později, roku 1888 o knize prohlásil, že člověka pozvedne do vyšší sféry, porozumí-li byt i jen jediné větě ze Zarathustry.²⁵ „Celý můj Zarathustra je

²⁰ YALOM, I. D. *Když Nietzsche plakal*, s. 299.

²¹ HRBEK, M. „Smrt Boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 15.

²² YALOM, I. D. *Když Nietzsche plakal*, s. 299.

²³ NIETZSCHE, F. *Nečasové úvahy*, s. 79 - 80.

²⁴ HRBEK, M. „Smrt Boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 20.

²⁵ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 354.

jediným „dithyrambem“ na samotu.“²⁶ Nietzschemu nešlo jen o nové poznatky a intelektuální náhledy, nýbrž o existenciální proměnu. Kdo knize porozumí, stane se podle Nietzscheho jiným.²⁷ Základní otázkou pro něho bylo, jakým způsobem lze vlastní duševní příběh pojmout jako příběh celého lidstva.²⁸ Nietzsche prožíval toto dílo celým svým životem. Toužil alespoň po jednom člověku, s nímž by mohl diskutovat o problémech a myšlenkách, které jej zaměstnávaly a mučily. Především si přál žáka a dědice, který by pokračoval v jeho díle, neboť počítal s brzkou smrtí.²⁹ Jako svého žáka tak představil perského proroka Zarathustru, jehož prostřednictvím Nietzsche čtenáři předkládá svou teorii o nadčlověku a podrobněji nastiňuje svůj odpor k morálním hodnotám vytvořeným společnostmi, jakož i svůj názor na důležitost individuální morálky. Nietzsche zde představuje Zarathustru jako svého ideálního dvojníka, jako přítele a žáka, jak si ho vytoužil, který překonává svého učitele, resp. „tvůrce“.³⁰

Dílo *Tak pravil Zarathustra* by tedy bylo předvedením člověka budoucnosti, jenž by překonal nihilismus - tj., že nic nemá ve světě obecnou platnost a hodnotu.³¹ Zarathustra (perský prorok a Nietzscheho žák) tak představuje lidem nadčlověka. Říká, že člověk je cosi, co má být překonáno.³² „Učím vás o nadčlověku. Člověk je něco, co má být překonáno. Co jste učinili, abyste ho překonali? Člověk je smysl země. Ať vaše vůle říká: nadčlověk budiž smysl země!“³³ „Člověk je mi příliš nedokonalá věc. Láska k člověku by mne zabila.“³⁴ Člověk má být cosi nad sebou samým. Vyčítá však lidem, že než aby překonali člověka, chtějí se snad raději vrátit ke zvířeti. Člověk má být nadčlověkem ve smyslu spojitosti s opicí, posměchem nebo bolestným studem. Říká, že nadčlověk je smyslem země. Naproti tomu lidé, kteří opovrhují životem, jsou podle Nietzscheho lidé odumírající a otráveni sami sebou. Podle něho mají takoví lidé raději

²⁶ HEFTRICH, U. *Nietzsche v Čechách*, s. 55.

²⁷ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 355.

²⁸ SALOMÉ, L. A. *Friedrich Nietzsche ve svých dílech*, s. 144.

²⁹ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 373.

³⁰ Tamtéž, s. 375.

³¹ Tamtéž, s. 375.

³² Tamtéž, s. 9 - 10.

³³ FRENZEL, I. *Friedrich Nietzsche*, s. 143.

³⁴ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 8 - 10.

zahynout. Člověka nazývá špinavým proudem.³⁵ „Člověk je ten, kdo je mořem, smí si troufati, že pojme do sebe špinavý proud a sám se nezkalí.“³⁶ „Lidé jsou pyšní, proto neradi o sobě slyší slovo pohrdání! Promluvím jim o tom, co jest hodno největšího pohrdání: to však je poslední člověk.“³⁷

Hlásá lidem tvořícího přítele, který by byl předchůdcem nadčlověka a mohl darovat hotový svět. Ve svém příteli mají lidé milovat nadčlověka jakožto svou příčinu. Neradí k lásce k bližnímu, ale radí k lásce nadčlověka. Budoucnost a dálka nejvzdálenější je příčinou lidí dneška. Ve svém příteli mají lidé milovat nadčlověka jakožto svoji příčinu. Nadčlověk si sám může dokonce určovat své zlo i dobro, rovněž ovládat svoji vůli nad sebou samotným.³⁸

Pravými ctnostmi nadčlověka jsou především ctnosti válečníka a vojáka. Ideálem není hloubavý učenec usilující o poznání, osamělý, bez kontaktů a citlivý, nýbrž silná povaha, která je současně vitální i ukázněná.³⁹ Dobří a spravedliví lidé jsou mu k smíchu. Nejvyššími lidmi pohrdá a směje se jim, neboť jeho nadčlověka by zvali ďáblem. Neuznává člověka přítomného, ten je předmětem smíchu a kritiky. Z jakési „výšky“ lidí přítomných a nejlepších, touží dál k nadčlověku.⁴⁰ Člověk má být podle Nietzscheho překonán. Lidé mají tedy překonávat sami sebe. Malí lidé jsou nadčlověku největším nebezpečím. Vyšší lidé mají překonat malé ctnosti a chytrosti, v tom spočívá jejich největší blaho. Zlo je v člověku nejlepší silou, má se stát větším v dobru i zlu. Nejvyššího zla je třeba k nejvyššímu dobru nadčlověka.⁴¹ Nadčlověk je pokládán za hlavní cíl a touhu lidského vývoje. Oproti Bohu, který je výrazem pro cosi hotového, stálého, nadčlověk značí neustálé vznikání, velkou touhu a soupeření.⁴² „Viz, řekl život, já jsem to, co se musí neustále překonávat.“⁴³ Člověk se má stát čímsi dokonalým, šťastným, mocným a triumfujícím, aby byl připraven k novému, obtížnějšímu a

³⁵ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 8 - 10.

³⁶ Tamtéž, s. 11.

³⁷ Tamtéž, s. 13.

³⁸ Tamtéž, s. 54 - 55.

³⁹ FRENZEL, I. *Friedrich Nietzsche*, s. 144.

⁴⁰ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 132.

⁴¹ Tamtéž, s. 273 - 274.

⁴² Tamtéž, s. 329.

⁴³ SALOMÉ, L. A. *Friedrich Nietzsche*, s. 25.

vzdálenějšímu cíli.⁴⁴ Rozhodující je tedy především sebevýchova člověka, která je určujícím morálním paradigmatem.⁴⁵ Člověk by měl podle Nietzscheho překonat tíhu své malosti a stát se tvůrcem nadčlověka.⁴⁶

2. 3. Vůle k moci

„Život - jako vůle k moci: tedy esencí všeho jsoucího je život a jeho esencí je opět vůle k moci.“⁴⁷

Nietzsche je proslulým vyznavačem voluntarismu, který se uplatňuje především v etice (vůle k moci) a ve filosofii práva (trest vzniklý z pomstychtivosti, jakožto zadržené vůle).⁴⁸ Na rozdíl od Schopenhauera, který ve své metafyzice vůle přeskočil cíl chtění, Nietzsche určil vůli k moci jako chtění něčeho. Lidská vůle navíc cíl potřebuje, a chce proto raději chtít nic, než nechtít.⁴⁹ Vůle k moci je tak pravou plodící životní vůlí.⁵⁰ Vůle má určený cíl k tvoření.⁵¹ V knize *Tak pravil Zarathustra* se Nietzsche zmiňuje, že vůle je bezmocná proti plynutí času, čas nemůže vrátit a to je její nevýhodou. Je prakticky bezmocná proti tomu, co se stane.⁵² Vůle k moci byla podle něho různě a nesprávně jmenována: jedni filosofové mluvili o vůli k pravdě, jiní (buď Schopenhauer, nebo Darwin) o vůli k bytí, teleologové o pudu k účelu. Nezbytným doplňkem této vůle je poslušnost. Vůl k moci je též přemáhání sebe sama, jíž je potřeba k vytvoření člověka vyššího typu. Sama si určuje dobro a zlo, a život, kde silnější podrobuje slabšího.⁵³ Svět vůle k moci je subjektivistický, není v něm nic objektivně

⁴⁴ SALOMÉ, L. A. *Friedrich Nietzsche*, s. 146.

⁴⁵ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 386.

⁴⁶ KOUBA, P. *Nietzsche - Filosofická interpretace*, s. 65.

⁴⁷ HRBEK, M. „Smrt Boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 73.

⁴⁸ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 335.

⁴⁹ Tamtéž, s. 369.

⁵⁰ Tamtéž, s. 104.

⁵¹ Tamtéž, s. 113.

⁵² Tamtéž, s. 130.

⁵³ Tamtéž, s. 332.

stabilního, nýbrž jen trvanlivá určení. Rovněž určující subjekty nejsou ničím trvalým, nýbrž jsou dočasným množstvím. Nietzsche nazývá tento radikální subjektiv bez pevných subjektů perspektivismem, který je seberefrenční. Podle tohoto rozvrhu světa vůle k moci a jeho hlavních znaků je totiž interpretací světa z perspektivy jedné vůle k moci.⁵⁴ Pro vůli k moci je každý dosažený cíl jen, dalo by se takřka říci, záminkou pro její další činnost. Každý cíl vůle je jen novou překážkou, kterou si sama klade, aby mohla překonat sebe samu a jít dál za sebe. Po každém dosažení cíle a překročení nachází vždy opět jen sebe a vrací se do sebe. Sebe samu, jako svou vlastní podstatu, nemůže tedy vůle nikdy překročit, ale přitom neztrácí svůj charakter sebepřekonávání. Vůle je pohybem v tom nejvlastnějším smyslu slova, ale přitom v sobě uzavřeným celkem. Proto také nemůže čerpat od nikoho jiného než ze sebe sama, nemůže přibývat, nemůže vzrůstat ani ubývat. Je tedy i jako přírodní síla - konečná. Jestliže se však jako konečná nekonečně překračuje, musí se navracet, a to nekonečněkrát. Aby mohla zůstat v pohybu, musí mít nějaké opěrné body, nějaké dílčí cíle a překážky, přes něž by mohla uplatňovat svou moc. Návrat stejného znamená tedy návrat především těchto stejných překážek, které jí teprve dávají podobu, formu. Vůle k moci je především nejvyšší vyjádření formy existujícího celku. Vyjádřením vůle k moci je člověk, kladoucí tyto opakující se formy - hodnoty. Je člověkem, vyslovujícím největší těžiště světa, myšlenku věčného návratu, a jednající podle ní, tj. prožívající sebe sama jako vůli k moci, která se neustále přesahuje, a toto přesahování chce vždy a neustále znovu.⁵⁵ Vůle k moci chce svou trvalost a věčnost jako neustálé překračování sebe sama, své bytí jako své nastávání a zanikání, svůj řád jako svůj chaos a chaos jako svůj řád.⁵⁶

Vůle k moci může mít i dvě odlišné podoby: vůli k moci a vůli k nicotě. I druhá podoba vůle nepřestává být vůlí k moci. Je to však vůle k moci nemocného upadajícího života, bezmocná vůle k moci. V této podobě bezmocné vůle k moci nejen, že se úpadkovost života projevuje, ona tento úpadek i stupňuje a znovu vytváří. Vytváří ho tak, že zajišťuje naprostou převahu svých hodnot nad hodnotami života zdravého. To

⁵⁴ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 369 - 370.

⁵⁵ HRBEK, M. „*Smrt Boha*“ v *Nietzschově filosofii*, s. 88.

⁵⁶ Tamtéž, s. 111.

však jsou hodnoty, které směřují k odživotnění, popření života. Tak vůle k moci jako vůle k nicotě popírá nakonec i sebe samu. Smyslem Nietzscheho filosofie tedy bude takové spojení ducha a vůle k moci, v němž se duch stane jedním z vědomých projevů a nástrojů vůle k moci.⁵⁷ Vůle k moci není pouze vůle k životu, nýbrž vůle života, protože život by nebyl sám sebou, kdyby se nechtěl jak uchovat, tak vydat.⁵⁸

Elitu tvoří člověk nejen silný a vitální, nýbrž také velkomyslný. Přesto je moc vlastním cílem života. „*Kde jsem našel něco živého, tam jsem našel vůli k moci, a ještě ve vůli sloužit jsem našel vůli být pánem.*“⁵⁹ Skutečná vůle k moci se umocňuje tím, že se uskutečňuje, otevírá nové možnosti a podstupuje riziko. Vydává svůj vlastní život a riskuje tak přežití.⁶⁰

2. 4. Koncept věčného návratu

Myšlenku věčného návratu pokládal Nietzsche za náhlé osvícení, za jakousi „inspiraci“, ve které a kterou k němu hovořilo nejvyšší jsoucní.⁶¹ První podoba, v níž se myšlenka věčného návratu u Nietzscheho objevuje, je princip základní změny hodnot pro lid, znamenající přenesení životního těžiště z věčnosti do tohoto světa. Jde o to, zbavit tento svět nedokonalosti, která ho odlehčila a současně znehodnotila myšlenku dvou světů. Aby však měl plnou váhu, musí tento svět unést to nejtěžší, co člověk v sobě nese, tj. potřebu věčnosti. Teprve věčnost je mírou pro skutečné překonání nihilismu, pro potvrzení života. A to proto, že bolest chce zánik, kdežto rozkoš chce věčnost, a dokonce „věčnost nejhlubší“.⁶² „*Věčně se navrácí ten člověk, jehož jsi se do únavy nabažil - malý člověk, tak zíval můj smutek. Ach, člověk se věčně navrácí! Malý*

⁵⁷ HRBEK, M. „*Smrt Boha*“ v *Nietzschově filosofii*, s. 113 - 115.

⁵⁸ KOUBA, P. *Nietzsche - Filosofická interpretace*, s. 246.

⁵⁹ FRENZEL, I. *Friedrich Nietzsche*, s. 145.

⁶⁰ NIETZSCHE, F. *Mimo dobro a zlo*, s. 216.

⁶¹ HRBEK, M. „*Smrt Boha*“ v *Nietzschově filosofii*, s. 75.

⁶² Tamtéž, s. 44.

*člověk se věčně navrácí! Příliš malý i největší! To byla má omrzelost člověkem! A věčný návrat i nejmenšího! To byla má omrzelost vším bytím.*⁶³ Základní příčinou nihilismu je „smrtná nuda“, a vrcholným představitelem této nudy je právě myšlenka věčného návratu. Podle Nietzscheho je tento svět nudný a nemůže naplnit srdce člověka. Ale zvěčnění tohoto nudného světa a nudného člověka znamená jen nejvyšší vystupňování nudy. Z toho pro Nietzscheho vyplývá, že je nutno člověka změnit tak, aby nebyl nudný, učinit ho takovým, aby jeho návrat byl žádoucí, a to vůči nudě znamená, aby byl zajímavý, zajímavý, zajímavý. Takovým člověkem je nadčlověk. Proto má být nadčlověk podobný raději Cesaru Borgiovi, jen když bude zajímavý.⁶⁴

Nejhlubší myšlenka věčného návratu je současně i největším nebezpečím, protože tu vzniká touha po neustálém přesahování života, po životě vyššího řádu. Před Nietzsche - Zarathustrou tedy stojí nejtěžší otázka: zachovat nejvyšší životnost života tím, že se do něho vloží jeho největší těžiště - věčnost, tj. že se mu přizná jeho věčné opakování, a dokonce pokud člověk bude chtít, tak popře i samotnou smrt.⁶⁵ Předpokladem teorie o věčném návratu je tak názor o konečnosti světa, který představuje materialistický názor o čase. Jedině času je přiznáváno označení nekonečnosti.⁶⁶ Hlásání věčného návratu umožňuje stát se nejsilnějším vládcem, který dává moc nad slabými i silnými, protože těmto lidem je možno rozkazovat.⁶⁷ Víra ve věčný návrat vyplývá z nejhlubší lásky k životu. Kdežto pesimismus touží po ukončení strastí. Hrůza věčného návratu je tak zdolána na malého člověka.⁶⁸ Myšlenka věčného návratu je především zbraní proti největšímu nebezpečí, a to „poslednímu člověku“ - představiteli nedovršeného nihilismu. On je tím, kdo může ukončit vše strašnou tíhou svého sebeuspokojení a pohodlnosti. U tohoto člověka spočívá síla v jeho množství a nerozlišenosti. Je největším nebezpečím budoucnosti, protože přenáší tíhu nihilismu. A protože nihilismus na sobě nezakusil a neočistil se od něho, nepoznal ještě veliké pohrdání sebou samým. On bude také nositelem nízké krutosti a zbytečných katastrof

⁶³ HRBEK, M. „Smrt Boha“ v Nietzscheově filosofii, s. 44 - 45.

⁶⁴ Tamtéž, s. 45 - 46.

⁶⁵ Tamtéž, s. 46.

⁶⁶ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 175.

⁶⁷ Tamtéž, s. 336.

⁶⁸ Tamtéž, s. 344.

budoucnosti.⁶⁹ Nietzscheho odpor k myšlence věčného návratu stejného je způsoben právě představou, že také tito poslední lidé se budou věčně navracet.⁷⁰ Je třeba důležité pochopit, že se tu usiluje o protiklad k panteismu: neboť všechno je dokonalé, božské a věčné, to nutí právě k *víře ve věčný návrat* – tzv., že člověk už nemůže dál.⁷¹

V závěru své knihy *Tak pravil Zarathustra* Nietzsche zmiňuje, že lidé nejsou zatím těmi pravými druhy pro hlasatele myšlenky o věčném návratu, protože ho sami ještě dobře nechápou. Nabízí se tu ale naděje, že nastane jakési „veliké poledne“ - tj. doba, kdy lidstvo bude přetvořeno vírou ve věčný návrat.⁷²

2. 5. Vztah morálky a víry

2.5.1. Morálka

„Nejvíce od nás zasluhuje úcty ten člověk, který má pud a sílu ke spravedlnosti.“⁷³

Původem veškeré morálky jsou podle Nietzscheho níže uvedena tyto pravidla, která tvoří základ každého morálního jednání: *„Co škodí mně, je zlé (škodlivé o sobě). Co mně prospívá, je dobré (příjemné a prospěšné o sobě). Co mi jednou nebo několikrát uškodilo, je o sobě a v sobě nepřátelské. Co mi jednou nebo několikrát prospělo, je o sobě a v sobě přátelské.“⁷⁴* Každý člověk je v podstatě jakýmsi tvůrcem (umělcem) sebe samého. Prvním a základním produktem utváření člověka jsou hodnoty a pravidla, která se spojují v morálku.⁷⁵ Nietzsche v knize *Ranní červánky* uvádí, že mravy jsou především tradičním způsobem jednání a hodnocení. Ve věcech, kde nepřikazuje žádná tradice, není mravnosti, a čím méně je život určován tradicí, tím menší je i okruh

⁶⁹ HRBEK, M. „Smrt Boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 77.

⁷⁰ Tamtéž, s. 78.

⁷¹ Tamtéž, s. 87.

⁷² NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 351.

⁷³ NIETZSCHE, F. *Nečasové úvahy*, s. 108.

⁷⁴ NIETZSCHE, F. *Ranní červánky - myšlenky o morálních předsudcích*, s. 64.

⁷⁵ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 371.

mravnosti. Např. svobodný člověk není mravný, protože chce být ve všem závislý jen na sobě a ne na tradici.⁷⁶ Mravnost není ničím jiným než poslušností vůči mravům. Člověk dobrý ve smyslu této mravnosti dělá to, co se má, co se od něho očekává. Jeho určujícím znakem je poslušnost, přičemž pohnutkou pro tuto poslušnost může být i nepoctivost, zbabělost nebo lenost.⁷⁷ V knize *Genealogie morálky* Nietzsche popisuje, že pojem dobra se spojuje s pojmem vznešenosti, z něhož se s nutností vyvinulo slovo „dobrý“. Je to vývoj, který vždy probíhá paralelně s druhým, během něhož „prostý“, „plebejský“, „nízký“ posléze přechází v pojem „špatný“.⁷⁸

Dobrý člověk je stádní, duchovně netvůrčí, slabý. Jelikož je dobro v zásadě poslušností vůči mravu nebo uloženému zákonu, je pro Nietzscheho morální požadavek, aby byli všichni dobří, tj. mravně spořádaní, neklamným příznakem úpadku a ohrožení života. Moc, která tomuto úpadku vzdoruje, je zlo. Tvůrčí element tedy představuje zlo. Být zlý znamená u Nietzscheho většinou být svévolný, nepředvídatelný, individuální „svobodný“, mít zálibu v novém a nevyzkoušeném.⁷⁹ Nietzsche dále rozlišuje dva typy morálky: „Stádní“ a „otrocká“ morálka je založena na poslušnosti stádního člověka vůči všeobecně uznávanému mravu. Základním rysem je podřízenost. Morálka poslušnosti dává člověku jistotu a zbavuje ho utrpení. Pomocí této morálky se člověk vyhýbá nejistotě ohledně celku: vyproštění se z vazeb k věcem, zřeknutí se daných jistot. To vše znamená učinit krok ke smyslu, včlenit se do světa jako dění, které má smysl.⁸⁰ Otrocká morálka se především definuje odporem ke zlu, které chce zničit.⁸¹ V knize *Mimo dobro a zlo* Nietzsche popisuje pohled otroka, který není nakloněn cnostem mocných pánů. Podle jeho slov u otroka vzniká především skepse a nedůvěra, jemnost nedůvěry vůči všemu „dobrému“. Otrocká morálka je bytostně morálkou užitečnosti. Vzniká tady protiklad dobra a zla. Ve zlu je pocíťována moc a nebezpečí, jistá hrozivost, jemnost a síla, která nedopustí žádné pohrdání. Podle otrocké morálky je

⁷⁶ NIETZSCHE, F. *Ranní červánky - myšlenky o morálních předsudcích*, s. 15.

⁷⁷ KOUBA, P. *Nietzsche - Filosofická interpretace*, s. 86.

⁷⁸ NIETZSCHE, F. *Genealogie morálky*, s. 18.

⁷⁹ KOUBA, P. *Nietzsche - Filosofická interpretace*, s. 87.

⁸⁰ Tamtéž, s. 88.

⁸¹ Tamtéž, s. 94 - 95.

tedy „zlý“ člověk ten, kdo vzbuzuje strach.⁸² Oproti předchozímu typu morálky je „panská“ morálka postavena na primárním rozdílu dobrý vs. - špatný.⁸³ Představuje způsob myšlení, který chce pěstovat dobré i zlé vlastnosti člověka. Panskou morálku je možné nejvíce shrnout tím, že člověk se má stát pánem svých ctností a nectností, individuem, jehož imperativy používá, místo, aby se jim podřizovalo. Ctnost panské morálky je tedy individuální a tvůrčí. Člověk ji neustále vynalézá jako jedinečnou odpověď světu.⁸⁴ Panské morálce však záleží na rozdílech a předělech mezi lidmi, na nerovnosti. Tato nerovnost ve vztahu k hodnotám se týká zejména různé schopnosti být individuem, tj. určovatelem hodnot.⁸⁵ Na rozdíl od otrocké morálky je u panské morálky právě „dobrý“ člověk tím, který vzbuzuje strach. Zatímco „špatný“ člověk je pocíťován jako opovržením hodný.⁸⁶ Cílem morálky je podle Nietzscheho především to pravidlo, aby všichni lidé byli hlavním principem dobra, poněvadž dobro a zlo se měří podle nás všech.⁸⁷

2.5.2. Víra

„To církve oslabila člověka, i když hlásala, že ho „zvyšlechtila“.“⁸⁸

Nietzsche se pokládá za mluvčího pesimistického ateismu, sám podle svého konstatování učinil konec víře v Boha.⁸⁹ Nietzsche nevěří ani na staré, ani na nové bohy. Zná „božské“, ale zdrojem božského, něčím, bez čeho nemůže být, je „bohotvorný instinkt“.⁹⁰ Pojem „Boha“ byl dosud podle něho největší námitkou proti bytí. Jestliže popřeme Boha, pak tím teprve osvobozujeme svět.⁹¹ *„Kvůli výtvoru Boha se mi zdál svět trpící a zmučený. Barevné se mi zdálo vše před tím, než Bůh stvořil*

⁸² NIETZSCHE, F. *Mimo dobro a zlo*, s. 172.

⁸³ KOUBA, P. *Nietzsche - Filosofická interpretace*, s. 95.

⁸⁴ Tamtéž, s. 96.

⁸⁵ KOUBA, P. *Nietzsche - Filosofická interpretace*, s. 97.

⁸⁶ NIETZSCHE, F. *Mimo dobro a zlo*, s. 172.

⁸⁷ NIETZSCHE, F. *Ranní červánky - myšlenky o morálních předsudcích*, s. 64.

⁸⁸ NIETZSCHE, F. *Soumrak model - čili jak se filosofuje kladivem*, s. 75 - 76.

⁸⁹ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 347.

⁹⁰ HRBEK, M. „Smrt Boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 98.

⁹¹ NIETZSCHE, F. M. *Soumrak model - čili jak se filosofuje kladivem*, s. 72.

svět. ⁹² Kazatelé rovnosti (tj. církev) podle něho skrytě touží po mstě. Chce, aby se msta změnila na spravedlivost. Neboť, aby byl člověk osvobozen od msty, je pro něho hlavním předpokladem k nejvyšší naději. ⁹³ Víru si podle Nietzscheho nezaslouží lidé přítomní, lidé skutečnosti, protože víru vyvracejí a nezabývají se myšlenkami. Jsou neplodní (netvořiví). ⁹⁴ Askezi považuje Nietzsche za tvrdou odříkavost té nejlepší vůle. Patří k příznivým podmínkám nejvyšší duchovnosti, a právě tak k jejím nejpřirozenějším důsledkům. ⁹⁵ Asketický ideál pramení z instinktu ochránit a zachránit degenerující život, který se snaží všemi prostředky uchovat a bojovat o své bytí. Cílem asketického ideálu je život v něm a jakýsi zápas se smrtí a proti smrti. Asketický ideál je zkušeným trikem, jak život uchovat. ⁹⁶ Přijetí asketického ideálu představuje způsob, jak vystoupit z dosahu nesmyslnosti. Je určen touhou po odstranění metafyzické bolesti z nesmyslnosti. Jeho prostřednictvím je náš nedokonalý život uveden ve vztahu k jinému bytí, skutečnému dobru. ⁹⁷ Asketický ideál tedy zachraňuje člověka před zoufalstvím z nesmyslnosti: člověk chce raději nic (právě to je pro Nietzscheho skutečné dobro a pravda jiného života), než vůbec nechtít. ⁹⁸

Křesťanský Bůh podle Nietzscheho nezemřel. Byl zabit. Konec odcizení člověka je tedy lidským činem. Proto je okamžik jeho zániku současně dobou nejvyššího zoufalství i nejvyšší naděje, okamžikem, kdy se rozhodne o člověku. ⁹⁹ „*Kam se poděl bůh?, volal ten člověk, já vám to řeknu! My jsme ho zabili - vy a já! My všichni jsme jeho vrazi!*“ „*Bůh je mrtev! Bůh zůstává mrtvý! A my jsme ho zabili! Jak se utěšíme, my vrazi všech vrahů? Jakou vodou bychom se mohli očistit? Jaké slavnosti, očišťující od hříchů, jaké svaté hry budeme muset vynalézt? Není velikost tohoto činu pro nás příliš veliká? Nemusíme se sami státi bohy, abychom jej byli hodni? Nikdy nebylo většího činu.*“ ¹⁰⁰ Myšlenku smrti Boha je tedy nutno hlásat těm, kdo již v Boha nevěří.

⁹² NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 25.

⁹³ Tamtéž, s. 91.

⁹⁴ Tamtéž, s. 110.

⁹⁵ NIETZSCHE, F. *Genealogie morálky*, s. 90 - 91.

⁹⁶ Tamtéž, s. 98.

⁹⁷ KOUBA, P. *Nietzsche - Filosofická interpretace*, s. 89.

⁹⁸ Tamtéž, s. 90.

⁹⁹ HRBEK, M. „*Smrt Boha*“ v *Nietzschově filosofii*, s. 101.

¹⁰⁰ NIETZSCHE, F. *Radostná věda*, s. 121.

Nietzsche nechce přivodit změnu od víry k nevíře, nýbrž rozhodnou změnu v podobě nevíry. Víra v křesťanského Boha jako v „živého boha“, tj. jako v nejvyšší jsoucno, v působící sílu hodnot, je totiž už mrtva, je „historicky vyvrácena ze základů“.¹⁰¹

3. Fjodor Michajlovič Dostojevskij

3.1. Dostojevskij jako osobnost

„Člověk má sklon vidět jen utrpení, ale štěstí bohužel nevidí.“¹⁰²

„Každý jedinec se může stát urozeným, šlechtným a přitom být chudý.“¹⁰³

„Přeji si žít jako člověk, a proto se chci zabývat touto hádankou.“¹⁰⁴

Fjodor Michajlovič Dostojevskij, narozen 11. listopadu 1821, strávil své dětství v Moskvě a mládí prožil v Sankt Petěrburgu.¹⁰⁵ V sedmnácti letech začal vyznávat filosofii shakespearovského tragického hrdiny, kterého považoval za pravý obraz člověka. Shakespeare se tak pro něho stal nejvyšším tvůrčím modelem pro poznání vnitřního života člověka.¹⁰⁶ Dostojevskij byl svou povahou spíše uzavřený samotář. Jeho samotářské sklony byly zřejmě také poznamenány vraždou jeho otce vlastními nevolníky, dlouholetým pobytem v penzionátu a pak ve vojenské inženýrské škole.¹⁰⁷ *„Jsme všichni tak nespokojeni se svým osudem, umořeni vlastním životem. Na první pohled jsme k sobě chladní, ledoví a nevrlí.“¹⁰⁸* Jeho výchova a vlastní vzdělání byly plny rozporů: na jedné straně láska k Puškinovi, Gogolovi a Balzacovi, na druhé straně chorobné zaujetí pro náboženskou mystiku a romantická uzavřenost v sobě samém i ve

¹⁰¹ HRBEK, M. „Smrt Boha“ v Nietzscheově filosofii, s. 102.

¹⁰² DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zápisky z podzemí*, s. 87.

¹⁰³ Tamtéž, s. 105.

¹⁰⁴ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 5.

¹⁰⁵ SEDURO, V. *Dostoevsky in Russian and World Theatre*, s. 21.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 25.

¹⁰⁷ KAUTMAN, F. *Fjodor Michajlovič Dostojevskij - věčný problém člověka*, s. 24.

¹⁰⁸ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bílé noci*, s. 33.

svých neuskutečnitelných snech.¹⁰⁹ Byl mystikem a myslitelem, který psal proto, aby se vyzpovídal ze svých nejtajnějších myšlenek a „hříchů“.¹¹⁰ Ve svých románech často popisoval tragédii „podzemního člověka“, která spočívá v tom, že člověk si myslí, že nikým a ničím není a nemá tudíž o co se opřít, z čeho vycházet a kam směřovat.¹¹¹ Po celý život se Dostojevskij trápil s vrozenou chorobou, epilepsií, jejíž příznaky se projevíly nepříjemnými záchvaty během uvěznění v Petropavlovské pevnosti.¹¹² Teprve v Omsku, v místní věznici, poznal Dostojevskij ty nejhorší stránky života, lidskou bídu. Vládlo zde násilí, řev a hněv, při kterém šlo mnohdy o zachování života. Když do vězení nastoupil, připadal si jako lapené zvíře. Nejvíce trpěl naprostou ztrátou soukromí.¹¹³ „Často se sami bez jakékoliv příčiny ponižujeme, myslíme si, že nemáme ani za nic cenu, ba že jsme horší než nějaký plevel. A mám-li se vyjádřit přirovnáním, tak je to možná jen tím, že je člověk sám zastrášený a zalekaný.“¹¹⁴ Aby nezešlel a nepropadl truchlivosti, začal si pozorně všimnout okolí. Překvapil ho zejména zvláštní, netečný klid v chování spoluvězňů. Uvědomil si, že je zřejmě možné se adaptovat i v děsivém a nepřirozeném prostředí. Lidé ve vězení mu připadali, jakoby se smířili se svým osudem. Není to pouze lpění na životě jako takovém, ale i zvláštní sebejistota a samozřejmost těch, kteří se dovedou přizpůsobit i nelidským podmínkám. Zprvu cítil odpor k hrubosti a tvrdosti některých vězňů, kteří snášeli ponížení a útlak až na samou mez lidské důstojnosti. Některé z nich však musel Dostojevskij obdivovat. Hlavní je jeho postřeh, že pevnost a houževnatost ruského člověka roste z utrpení. Zřejmě i to je také součástí oné nevyzpytatelné „hádanky“. Zkušenosti a dojmy z omské trestnice ho velmi poznamenaly a provázely jako věčný stín po celý další život.¹¹⁵

Ve vězení si Dostojevskij uvědomil, že cílem má být „živý život“, nebo-li „zázrak“ všedního prožitku.¹¹⁶ „Jen ten, kdo sám prožil peklo opuštěnosti, najde

¹⁰⁹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Chudí lidé*, s. 8 - 9.

¹¹⁰ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 5.

¹¹¹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zápisky z podzemí*, s. 8.

¹¹² PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 7.

¹¹³ Tamtéž, s. 8.

¹¹⁴ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Chudí lidé*, s. 165.

¹¹⁵ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 8.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 36.

*pochopení pro utrpení druhých!*¹¹⁷ Život v pevnosti měl tedy pro Dostojevského povahu zkoušky charakteru. Člověk má potřebu žít na svobodě, s právem na soukromí, na intimitu vnitřního života. Je-li o to člověk připraven, dochází k rozmezí: buď zánik nebo přizpůsobení. Během čtyřletého pobytu v sibiřské pevnosti tak Dostojevskij získal několik základních postřehů o lidské povaze, s nimiž mohl počítat i později.¹¹⁸ „*Když se ohlédnu zpět a pomyslím, kolik času bylo zbytečně ztraceno, kolik ho bylo zmařeno v omylech, chybách, v nečinnosti, v neumění žít i jak jsem si ho nevážil, kolikrát jsem se prohřešoval proti svému srdci a duchu, srdce se mi zalévá krví. Život je dar, život je štěstí, každá minuta mohla být stoletím štěstí.*“¹¹⁹ I po návratu z vězení zůstával Dostojevskij přesto stále skromným a zakřiknutým samotářem. Nikdy nezapomněl na trpká léta vyhnanství a nepřizpůbil se životu ve společnosti. Přátelům a známým připadal jako zatrpklý, zlobný a mstivý cynik, jakýsi „markýz de Sade“ ruské literatury.¹²⁰

3. 2. Otázka nesmrtelnosti (immortalismu) a egodeismu

3.2.1. Nesmrtelnost

Z celého křesťanského učení pokládal Dostojevskij za nejdůležitější ideu o nesmrtelnosti. Víra v ni byla u něho právě tak silná jako láska k životu, a oba tyto prvky se navzájem doplňovaly. Postavy Dostojevského, které milovaly život, nemohly přece žít s myšlenkou, že jednoho dne budou muset život sebevíce milovaný opustit. Taková představa podle Dostojevského vede člověka k šílenství nebo sebevraždě. Například postava jako je Kirillov se nezastřelí proto, že ztratil víru v Boha nebo v lidstvo, ale proto, že ztratil víru v život a v nesmrtelnost. Podle slov samého Dostojevského je idea o nesmrtelnosti vlastně sám život - „*živý život*“, jeho definitivní formule a hlavní zdroj pravdy a správného poznání pro lidstvo. Dostojevskij chce přijít na to, co vlastně nesmrtelnost je. Dochází tak ke tvrzení, že to bude nejspíš věčná harmonie, klid, mír,

¹¹⁷ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 10.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 44.

¹¹⁹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Dopisy*, s. 39.

¹²⁰ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 44.

pocit nesmírného štěstí a vnitřního uspokojení.¹²¹ Hlavní Dostojevského úvahy o nesmrtnosti podle jeho slov vedou k filosofii transcendentna v její biblické podobě, tedy k Apokalypse. Postava Kirillovova a jeho závěrečná slova z románu *Běsi*, jsou také citátem z Apokalypsy. Vedle epilepsie hraje Apokalypsa v díle Dostojevského v souvislosti s ideou nesmrtnosti rozhodující úlohu. V dialogu se Stavroginem Kirillov tvrdí, že život existuje, ale smrt neexistuje vůbec. „*Začal jste věřit v budoucí věčný život?*“ (ptá se Stavrogin). „*Ne, ne v budoucí věčný, ale ve zdejší věčný. Existují jisté chvíle, dožijete se takové chvíle, čas se pojednou zastaví a bude věčnost.*“ „*Doufáte, že se dožijete takové chvíle?*“ „*Ano.*“ „*Ve zjevení svatého Jana (v Apokalypse) se anděl zaklíná, že čas už nebude existovat.*“¹²² Kirillov nevěří v příští věčný život, nýbrž ve věčný život zde a nyní, kdy se čas náhle zastavuje a stává se věčností. Čas pohasne v rozumu. Se světem skoncuje ten, jehož jméno bude „člověkobůh“. Kirillov se chce stát spasitelem člověka, darovat mu nesmrtnost. Proto přináší svévolným činem sebe sama v oběť, zabíjí se.¹²³ Kirillov se zabíjí sám. Kristus odkrývá věčný život v jiném světě. Kirillov chce potvrdit věčný život zde a nyní. Kristova cesta vede skrze Golgotu ke vzkříšení, k vítězství nad smrtí. Kirillovova cesta končí smrtí a nezná vzkříšení. Na cestě člověkooha triumfuje smrt. Jediným nesmrtným člověkoohem byl Bohočlověk.¹²⁴ V románu *Bratři Karamazovi* se Dostojevskij zmiňuje, že jestliže byla a dosud je na světě láska k lidem, není to způsobeno přirozeným zákonem, nýbrž jedině tím, že lidé věřili ve svou nesmrtnost. Pokud by ale byla v lidstvu nesmrtnost zničena, říká, že by v lidech vyhasla nejen láska, ale vůbec každá živá síla udržující na světě život.¹²⁵

¹²¹ KAUTMAN, F. *Fjodor Michajlovič Dostojevskij - věčný problém člověka*, s. 165.

¹²² Tamtéž, s. 167.

¹²³ BERĎAJEV, N. A. *Dostojevského pojetí světa*, s. 129.

¹²⁴ Tamtéž, s. 130.

¹²⁵ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, I. svazek, s. 82 - 83.

3.2.2. Egodeismus

Pojem egodeismus pochází z latinského slova *ego* - tj. *já*, a *deus* - tj. *bůh*. Egodeismus můžeme také nazvat výrazem egosolismus (od latinského slova *solis* - *sám*), který znamená „sebezbožštění“ člověka prostřednictvím Boha.¹²⁶ Podle ruského spisovatele Berďajeva, který píše o egodeismu ve své knize *Dostojevského pojetí světa*, se tento pojem zabývá bytím člověka jako předpokladu skrze bytí Boha.¹²⁷ V knize *O otroctví a svobodě člověka* pak také píše o tom, že v člověku je cosi božského, jsou v něm jakoby dvě přirozenosti a průnik dvou světů. Člověk v sobě nosí obraz, jenž je zároveň obrazem lidským i Božím. A obrazem lidským je natolik, nakolik se uskutečňuje obraz Boží.¹²⁸ Berďajev dále konstatuje, že zabít Boha znamená zabít člověka.¹²⁹ Dostojevskij rovněž popisuje problém tohoto pojmu ve své knize *Běsi*, zvláště pak na postavě Kirillovova, neboť je významný především tím, že se stává Bohem poté, co se Kirillov rozhodne spáchat sebevraždu. Kirillovova sebevražda je jeho modlitbou. Pro něho je sebevražedný čin jakýmsi povznesením bytosti božství a zároveň i děsivým rouháním. V úvodní části románu *Běsi* Dostojevskij nastiňuje sebevražedné úmysly a myšlenky hlavní postavy Kirillovova, který si bere život. Tímto činem chce zabránit dalším lidem, aby už si ho nemuseli vzít. To znamená, že povinnost teologické sebevraždy leží jen na tom, kdo první ze všech pozná její nutnost, a to je právě postava Kirillovova. Ostatní lidé se prý podle Dostojevského stanou jakýmsi „člověkobohy“ samočinně, skrze něho.¹³⁰ Pro Kirillovova je typické to, že je zastáncem logické vraždy. Ačkoli sám tvrdí, že Bůh je nezbytný a že musí existovat, ví však, že neexistuje a že existovat nemůže. Ke své logice smrti totiž připojuje pozoruhodnou ctižádost, jež dodává této postavě její skutečnou perspektivu: Kirillov se chce zabít, aby

¹²⁶ ONLINE SLOVNÍK, *Slovník*. Str. 2. [citace 2014-03-19]. [online].

Dostupný z WWW: <<http://slovník.online-clanky.cz/e/strana-2/>>.

¹²⁷ BERĎAJEV, N. A. *Dostojevského pojetí světa*, s. 41 - 42.

¹²⁸ BERĎAJEV, N. A. *O otroctví a svobodě člověka*, s. 38.

¹²⁹ BERĎAJEV, N. A. *Dostojevského pojetí světa*, s. 41 - 42.

¹³⁰ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Běsi*, s. 27.

se mohl stát Bohem.¹³¹ Jestliže ale Bůh neexistuje, je Kirillov Bohem. Pokud opravdu Bůh neexistuje, musí se Kirillov tedy zabít, aby se stal Bohem. Proto potřebuje absurdní logiku.¹³²

Atributem Kirillovova božství je zároveň i nezávislost. Stát se Bohem znamená být na této zemi svobodný, nesloužit nějaké nesmrtelné bytosti. „*Jestliže Bůh neexistuje, jsem Bohem.*“¹³³ Pokud Bůh existuje, vše závisí na něm a ostatní lidé proti jeho vůli nic nezmůžou. Pokud ale doopravdy Bůh neexistuje, vše závisí na nás, lidech. Pro Kirillovova, obdobně jako pro Nietzscheho, zabít Boha znamená sám se stát Bohem. To je především takzvané uskutečnění onoho věčného života zde na zemi, o němž hovoří evangelium.¹³⁴ Zajímavým také zůstává to, že v románu *Běsi* sebevrah Kirillov říká Stavroginovi, že život sice miluje, avšak zde dochází k nepochopení toho, proč se tedy chce Kirillov zastřelit. Podle Kirillovova se tu jedná o dva zcela zásadní a nezávislé problémy: život je mu lhostejný a sebevražda také. V pojetí Kirillovova život přesahuje sám sebe, existuje mimo čas a prostor, protože i čas a prostor jsou jen ideje. Čas se může zastavit a stát se tak věčností. Člověk je nešťasten proto, že neví, že je šťasten. Kdo to pochopí, bude od tohoto okamžiku šťasten. Kdo první přijde s touto ideou a naučí lidi, že jsou všichni dobří, ukončí svět. Tento svět tedy zřejmě ukončí člověkobůh. Kirillovova sebevražda je vlastně takovým filosofickým paradoxem. Kirillov tento paradox podstupuje, protože vůbec neuznává smrt. Je to jakési „nešťastné vědomí“ naruby: člověk, jenž si uvědomuje svou nekonečnost.¹³⁵

¹³¹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Běsi*, s. 123.

¹³² Tamtéž, s. 124.

¹³³ Tamtéž, s. 125.

¹³⁴ Tamtéž, s. 125.

¹³⁵ KAUTMAN, F. *Fjodor Michajlovič Dostojevskij - věčný problém člověka*, s. 158.

3. 4. Vztah morálky a víry

3.4.1. Morálka

„Morálka přežití je tvrdá - nesmiřitelná, bez slitování.“¹³⁶

„Největší nedostatek člověka je trvalá nemorálnost, která plyne z jeho nerozumnosti.“¹³⁷

V knihách Dostojevského je především hlavním tématem morálky zločin a trest, který představuje základ celé jeho spisovatelské tvorby.¹³⁸ Z vlastní zkušenosti Dostojevského, který prožil řadu let na nucených pracích na Sibiři podotýká, že vězení zločince nenapravuje, pouze ho trestá a chrání tak společnost před jeho dalšími útoky. V samotném zločinci vytváří káznice i ta nejtěžší nucená práce jen nenávisť, touhu po zakázaných tužbách a strašnou lehkomyšlnost. Byl tak přesvědčen, že i věhlasný systém samovazby dosahuje jen falešného, klamného a vnějšího cíle. Z člověka vysává životní energii, vysiluje a zastráše jeho duši. Tohoto mravně pokleslého člověka (jež Dostojevskij také zmiňuje za jakousi „*mravně vyschlou mumii*“), pak vydává za vzor nápravy a pokání.¹³⁹ Kdo tak vyzkoušel moci a plné možnosti ponížít nejhlubším způsobem druhou bytost, ten ztrácí, i když nechce, vládu nad svými city. Tyranství se proto stává zvykem, má však i dar vývoje, které se nakonec vyvíjí v nemoc. Zvykem se tak může člověk změnit a otupět ve zvíře, neboť pozvolna hrubne a mravně upadá. Jeho rozumu a citu začínají být dostupné i ty nejpodivnější věci. Člověk se posléze změní navždy v tyrana a návrat k jeho lidské důstojnosti, pokání a obnově se mu stává takřka nemožným. Společnost, která tomuto jevu pak jen lhostejně přihlíží, je již sama ve svých základech zkažená.¹⁴⁰ Ústředním motivem zločinu se pak Dostojevskij zabývá na třech hlavních postavách Raskolnikova (*Zločin a trest*), Fjodora Pavloviče Karamazova (*Bratři Karamazovi*) a Stavrogina (*Běsi*). Na těchto postavách se zároveň snaží popsat

¹³⁶ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 12.

¹³⁷ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zápisky z podzemí*, s. 33 - 34.

¹³⁸ BACHTIN, M. M. *Dostojevskij umělec - k poetice prózy*, s. 18.

¹³⁹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zápisky z mrtvého domu*, s. 14 - 15.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 176.

charakteristiku špatného příkladu jejich chování z pohledu morálního úsudku.¹⁴¹ „*I ten nejzarytější vrah, který nezná lítosti, přece jen ví, že je zločinec, a podle svého svědomí cítí, že jednal špatně, třebaže svého činu vůbec nelituje.*“¹⁴² Následující román *Zločin a trest* začíná nastíněním duševního zápasu hrdiny ke zdolání mravních překážek před spácháním vražedného zločinu. Hledání odvahy k neblahému činu je námětem vnitřního dilematu hrdiny románu studenta Raskolnikova. Tento nadějný mladý člověk je znechucen nejen obecnou bídou, ale i netečností okolí, množstvím jevů, jež v člověku probouzejí pocity mrzutosti. Nicota světa, do něhož je člověk vržen, je ubíjející. Vše kolem je pro něho ubohým, špinavým, nečistým a zapáchajícím. Nejděsivější na tomto chmurném obrazu prostředí je banalita, že se nic neděje. Nikdo se nepohoršuje tím, že jsou práva lidí pošlapována a naděje poničeny. Budoucnost lidstva je odkázána na světový trend, jehož hlavní mravní zásadou je zájem jednotlivce.¹⁴³ Pro Raskolnikovova je typická idea užitku, prospěchu, racionalismu a nihilismu. Raskolnikov je pokrokový tím, jak je samostatný, vytrhuje se tradičním hodnotám, mravnosti a všeobecně předstávám o tom, co je správné.¹⁴⁴ V mravně nehotovém a nezralém individuu, procházejícího vnitřní krizí, pociťuje Raskolnikov pocity beznaděje a existenčního propadu. Z bídy a beznaděje se dosud tento mladý člověk snaží vykoupit vlastní osobní vzpourou.¹⁴⁵ Podle Dostojevského je Raskolnikovova osoba zapříčiněna svou vnitřní rozporností, kterou hrdina motivuje především hmotným nedostatkem a bídou, ale také krizí duševní a morální. Doménou je důraz na rozhodný čin, bez ohledu na mravní okolnosti. Jen tak je hrdina schopen vyřešit mravní krizi a uspokojit svá předsevzetí. Sám Raskolnikov tlumočí ony duchovní předpoklady takto:¹⁴⁶ „*Moc připadá jen tomu, kdo se odváží vztáhnout ruku a vzít si ji. A tak jsem přišel, poprvé v životě, na myšlenku, na kterou přede mnou ještě nikdy nikdo nepřišel! Nikdo!*“¹⁴⁷ „*A já se chtěl odvážit a zavraždil jsem, jen a jen se odvážit, Soňo, to je celé! Soňo, chtěl jsem zabít pro sebe,*

¹⁴¹ BACHTIN, M. M. *Dostojevskij umělec - k poetice prózy*, s. 18.

¹⁴² DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Idiot*, s. 303.

¹⁴³ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevski - život a dílo*, s. 77.

¹⁴⁴ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*, s. 13.

¹⁴⁵ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 78.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 79.

¹⁴⁷ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*, s. 393.

v čistě vlastním zájmu.“¹⁴⁸ Hlavním motivem jeho rozhodnutí není proto jen představa, teorie, ale snaha najít v sobě sílu něco uskutečnit, čili odvaha k činu. Nalezení odvahy k činu je vnitřní mravní a psychologický proces, zvláště když jde o rozhodnutí zásadní, jakým je vražda. Těžištěm vyprávění totiž není oloupení a vražda lichvářky, ale morální právo k hanebnému jednání, jeho motivace.¹⁴⁹ Těžištěm psychologického románu *Zločin a trest* tedy není kriminální skutek, ale jeho mravní vyznění včetně „rozhrěšení“. Východiskem z mravního propadu jsou Raskolnikovovy výčitky svědomí: „*Sebe jsem zabil, žádnou stařenku,*“¹⁵⁰ konstatuje student v okamžiku prozření. Předpoklady a motivy k zločinu se promítají do nitra hrdiny románu. Jen vnitřní krize podmiňuje porušení základního přikázání evangelia, jež zní: Nezabiješ!¹⁵¹ Sporným místem Raskolnikovovy teorie je odvaha a čin versus svědomí. Tato teorie se nakonec ukáže jako nesprávná, neboť ho paradoxně dovedla k nejodpornějšímu lidskému činu - k vraždě člověka. Podle jeho slov tedy: „*Proč má žít nikomu nepotřebný tvor - stará lichvářka, když mezitím hynou a strádají mladí a nadějní lidé?*“¹⁵² Mravní východisko nachází mladý student nikoliv v sobě, ale u lidské bytosti, jež mu byla nablízku, u Soni Marmeladovové, která mu navrhuje, aby se přiznal ke svému hrůznému zločinu:¹⁵³ „*Jdi, a hned teď, v tu chvíli se postav na nároží, pokloň se a nejdříve zlíbej půdu, kterou jsi poskvřnil, a pak se pokloň celému světu, do všech čtyř světových stran, a nahlas všem řekni: Já jsem vrah! Pak ti Bůh znovu vrátí život.*“¹⁵⁴

Teprve potom je schopen Raskolnikov přijmout trest, přiznat svůj omyl a snášet utrpení. Uvědomí si mravní dosah své viny. Právě Soně, jako své zpovědnici, přiznává Raskolnikov svůj zločin, aby ulevil svému svědomí. Díky této linii se román *Zločin a trest* vymyká z okruhu kriminálního námětu a stává se záležitostí filozofickou a mravní.¹⁵⁵ Dostojevskij v něm odhaluje nesmyslnost každého krajního a vyhroceného řešení (osobní „msta“ postihuje téměř vždy nepravého, v daném případě nevinnou a nic

¹⁴⁸ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*, s. 394.

¹⁴⁹ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 79.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 80.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 80.

¹⁵² Tamtéž, s. 82.

¹⁵³ Tamtéž, s. 86.

¹⁵⁴ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*, s. 396.

¹⁵⁵ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 86.

netušící Lizavetu). Výrazným pokřivením Raskolnikovova charakteru je obecná mravní krize. Pod dojmem Soniny „oběti“ dochází teprve k přehodnocení původního záměru. Namísto odsouzení nastává obhajoba. Raskolnikov se rozhodl prosadit si „spravedlnost“ za každou cenu, tedy i za cenu loupeže a vraždy. Přesto i toto zdánlivě „svobodné“ rozhodnutí se ukáže jako sebeklam. Náhodným zločinem se hrdina ocitne v propasti neřešitelných konfliktů a mučivých myšlenek, především v boji s vlastním svědomím.¹⁵⁶

Další příklad špatného morálního jednání popisuje Dostojevskij v románu *Bratři Karamazovi*, který se vrací do let čtyřicátých. Na rozvratu typické rodiny statkáře a obchodníka Karamazova ukazuje spisovatel mravní propad otce Fjodora Pavloviče Karamazova.¹⁵⁷ Tento Karamazov využíval manželčiny podivuhodné dobroty a trpělivosti. Svého syna Mít'u zavrhl, nestaral se o něho a poslal ho do vojenského učiliště, dokonce na něho úplně zapomněl.¹⁵⁸ Poživačnost a vášeň je to hlavní, co ho drží při životě. Jeho chlípnost vyzařuje už i z jeho zevnějšku. Je to hrubý a nedůvěřivý člověk. I ke své druhé ženě se nezachoval vřele, utrápil ji a nazval ji „posedlou“. Ani dětem z druhého manželství se nevěnoval. Jeho povaha by se dala vylíčit jako zlá, prostopášná a sentimentální.¹⁵⁹

„Měl jsem rád neřest, měl jsem rád i hanbu neřesti. Měl jsem rád krutost: copak nejsem štěnice, nejsem zlý hmyz? Zkrátka Karamazov!“¹⁶⁰

Oplzlost a požitkářství u starého Karamazova neprochází očištěním hříchů jako u postavy Stavrogina z románu *Běsi*. Karamazov působí proto jednoznačně odporně, jako výraz chlípnosti. Smrt Fjodora Pavloviče je tedy výrazem jakési „vyšší“ spravedlnosti, která tvrdě ztrestá jeho cynismus a rouhačství.¹⁶¹ „*Je síla, která všechno snese.*“ „*Jaká síla?*“ „*Karamazovská síla karamazovské nízkosti.*“¹⁶² Další morální zkažeností se

¹⁵⁶ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 87.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 149.

¹⁵⁸ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, I. svazek, s. 20.

¹⁵⁹ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 157.

¹⁶⁰ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, I. svazek, s. 127.

¹⁶¹ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 158.

¹⁶² DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, I. svazek, s. 302.

Dostojevskij věnuje na postavě Stavrogina v románu *Běsi*. Autor zde popisuje momenty nízké mravní úrovně revolucionářů nebo-li ohavných „běsů“, kteří zavrhnou nejen daný režim, nýbrž i mravnost, víru a základy vzdělání.¹⁶³ Stavrogin je v mnoha ohledech Nietzschev nadčlověk, ale i ten, který není schopen překonat svůj démonismus, hrdost a přesvědčení o jeho zvláštní úloze. Pohrdá lidmi a nadhodnocuje sám sebe i sílu své vůle. Je plný zvráceného pojetí. Není dokonce spokojen s vyšší podstatou člověka, jako je větší pokora a shovívavost vůči ostatním.¹⁶⁴ Stavrogina líčí jako postavu, která je typická svoji pýchou a značným sebevědomím. Představuje typický vzor vzdělaného panského synka, dobře vychovaného, schopného ocenit pravdu, krásu i dobro. Na druhé straně je ale Stavrogin známý svoji zhýralostí, rváčstvím a neřestí. Jeho strašlivá pověst mu v lidských očích přesto neškodí. Je člověkem posedlým absolutní potřebou neomezenosti své síly.¹⁶⁵ Dopuštění se činu u něho představuje jen pyšnou zvědavost poznat, snese-li vědomí, že je zločincem.¹⁶⁶ Stavrogin se i přes veškerou pýchu vyznává ze svého smrtelného hříchu knězi Tichonovi za zneužití malé holčičky. Jednou si na ulici všiml mladé dívenky Matrjoši, kterou z jakéhosi podivného rozmaru obvinil z krádeže kapesního nožiku. Holčička byla kvůli domnělé krádeži krutě trýzněna. Pocit nespravedlivého obvinění však vytvořil mezi oběma lidskými bytostmi, mezi nevinnou dívenkou a cynickým prostopášníkem, jakýsi zvláštní vztah, založený na pocitu viny a odpuštění. Aby snad Stavrogin odčinil svůj přečin, dívku svedl. Při každém dalším setkání se svou obětí pociťuje zhýralec výčitky svědomí, žije s dojmem strašného neodpustitelného zločinu, spáchaného bez vášně a bez rozvahy, prostě jen z rozmaru a nudy. I přesto všechno ho stále sužoval hřích, snad i pocit provinění. Myslel na to, zda si jeho „oběť“ z pocitu hanby nějak neublíží. I přes tyto myšlenky, které se mu honily hlavou, neučinil však nic, aby jí v tom zabránil. Stavrogin pouze čekal, co se stane.¹⁶⁷ Bohužel, to nejhorší se vyplnilo a za několik dní našli lidé nešťastnou Matrjošku na trámu světničky oběšenou. Matrjoška nedokázala žít s pocitem viny a neunesla tíhu

¹⁶³ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 124.

¹⁶⁴ SEDURO, V. *Dostoevsky in Russian and World Theatre*, s. 183.

¹⁶⁵ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Běsi*, s. 24.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 25.

¹⁶⁷ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 133.

svého zhanobení. Podle Stavroginova očekávání tak: „Zahlédl, co bylo třeba“.¹⁶⁸ Svůdce si přál smrt děvčete! Smrt oběti, která byla jediná schopna zahladit i nejkřutější pohanění. Tajně doufal, že si svedené dítě samo vezme život, aby smylo stopy neodčinitelného „hříchu“. Nejspíše také čekal, až se na vše zapomene a jeho hanba se vymaže z paměti. Stavrogin ovšem netušil, co se stane. Se svým svědomím a neodpustitelným zločinem dále nedokázal žít. Marně doufal, že až jeho oběť zmizí ze světa a tím odejde jediný svědek hanebného a neodpustitelného přechinu, bude vše zapomenuto, neboť svědomí je nesmazatelné. Zbývalo mu jediné - učinit pokání. Jenže to Stavrogin nedovedl. Proto se mučí dále, žije s pocitem „smrtného hříchu“, vedle sebe vídá onoho vysmívaného, zlomyslného a „rozumného“ tvora, svého dvojníka - běse. Nakonec, aby snad odčinil svůj hřích, spěchá prokletý Stavrogin do malé komůrky, jež se podobá té, v níž zahynula Matrjoška, aby se zde oběsil. Tímto činem jakoby chtěl zřejmě překročit meze světské spravedlnosti a vstoupit do říše mravů nadosobních, božských.¹⁶⁹

Člověk se podle Dostojevského dopouští zlých skutků jen proto, že nezná své skutečné zájmy. Kdyby ho někdo poučil, ukázal mu, v čem spočívá jeho opravdový zájem, člověk by hned přestal konat zlo a stal by se dobrým a šlechtným.¹⁷⁰

Na závěr nám tak Dostojevskij podává mravní ponaučení, které je nutno, aby brali všichni lidé vážně. Zločinů a zločinců nejen neubývá, ale čím dál tím víc jich přibývá. Společnost tedy není chráněna. Jestli něco chrání společnost i v naší době a napravuje také samého provinilce a přetváří ho v nového člověka, je to zejména podle Dostojevského Kristův zákon, který se projevuje v jeho svědomí. Teprve když si viník uvědomí svou vinu jako syn křesťanské společnosti, tj. církvi, uvědomí si také svou vinu proti samé společnosti.¹⁷¹ „*Staneme-li se sami lepšími, ozdravíme tím také prostředí a změníme k lepšímu i zločince.*“¹⁷²

¹⁶⁸ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 134.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 134.

¹⁷⁰ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zápisky z podzemí*, s. 26.

¹⁷¹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*, I. svazek, s. 76 - 77.

¹⁷² DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Deník spisovatele*, I. svazek, s. 23.

3.4.2. Víra

„Kdyby mi někdo dokázal, že Kristus je mimo pravdu a skutečně by pravda byla mimo Krista, raději bych chtěl zůstat s Kristem než s pravdou.“¹⁷³

V základech křesťanství u Dostojevského stojí jako hlavní tvůrce Kristus, který je ideálem nedostižně dobré, krásné a moudré bytosti. Rájem na zemi je láska k bližnímu, pokora a konání dobra. Peklem je nemožnost milovat. Pravoslaví uchovalo božskou tvář Krista v její původní čistotě. Hlavním posláním ruského národa v osudech lidstva podle Dostojevského je možná právě jedině uchovat tento čistý obraz Krista i nadále, a až přijde doba, zjevit jej všemu lidstvu, které ztratilo všechny ostatní cesty. Dostojevskij spojoval s Kristem rovněž i sociální reformu společnosti.¹⁷⁴ Domníval se, že idea čistého obrazu Ježíše Krista smíří všechny protiklady. Kristus v pojetí Dostojevského je nepochybně nejvyšší etickou hodnotou, ale je také estetickým ideálem, normou.¹⁷⁵ Ateismus podle něho není tím největším zlem, tím je naprostá lhostejnost, vlažnost srdce a víry.¹⁷⁶ „Není-li Boha, vše je dovoleno.“¹⁷⁷ Člověk může vše, neboť nad sebou nemá absolutní božský zákon, nanejvýš zákon lidský, neuznatelný, vždyť pochází jen od lidí, jako je on, z libovůle. Vzpouza člověka proti Bohu musí být pojata ve funkci povahy Boží. Bůh je absolutní sebevědomí a je typický pro svoji všemohoucnost. Bůh je čirý Duh, který vyčerpává nejvyšší míru jsoucnosti. K člověku mluví výrazy jako Já jsem Hospodin, Stvořitel tvůj, ale mimo vztah k čemukoliv. Sám o sobě praví jen oním zvláštním výrazem: „*Já jsem Ten, jenž jsem, tedy absolutní sebetvrzení.*“¹⁷⁸

¹⁷³ KAUTMAN, F. *Fjodor Michajlovič Dostojevskij - věčný problém člověka*, s. 170.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 208.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 210.

¹⁷⁶ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Běsi*, s. 17.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 23.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 23.

Pro Dostojevského je příznačná posedlost utkvělou myšlenkou dosáhnout absolutního jsoucná, sesazení Boha a nebo jeho nahrazení. Pro Krista je významné, že se stal bohočlověkem, tj. bohem, jenž přijal lidskou podobu. O tomto problému již bylo promluveno dříve.¹⁷⁹ Bůh je pro Dostojevského převážně absolutní jsoucnost, jež nepotřebuje ničeho jiného k tomu, aby bylo. Je zcela nezávislé na jakékoliv podmínce, jinými slovy absolutně svobodné. Aby byl člověk jako ono, musí si tedy podat důkaz své naprosté svobody.¹⁸⁰ Křesťanství tak činí člověka odpovědným za jeho činy a tím mu také přiznává svobodu.¹⁸¹ Svoji doktrínu o Bohu Dostojevskij nalézá jako ortodoxní. Problém existence Boha ho provázel po celý život. Pro Dostojevského bylo nepřijatelné akceptovat svět, který by neměl žádný vztah k Bohu. Dostojevskij je tak převážně uznáván jako věřící křesťan, vnitřně usilující přijmout božství Krista, vyznavač osobní nesmrtelnosti, druhého Kristova příchodu a vzkříšení. Jak napsal v románu *Běsi*, víra v Boha je pro něho jakýmsi útočištěm pro lidstvo stejně tak jako naděje věčné blaženosti a slib spravedlnosti.¹⁸²

¹⁷⁹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Běsi*, s. 26.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 27.

¹⁸¹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Deník spisovatele*, I. svazek, s. 24.

¹⁸² TOWNSEND, James. *Dostoevsky and His Theology*, [citace 2014-07-28]. [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.pravoslavie.ru/english/51498.htm>>.

4. Komparace analyzovaných aspektů Nietzscheho a Dostojevského koncepce

V dílech Nietzscheho a Dostojevského se objevuje otázka, zda-li je pro lid, které odmítla morálka a věda ještě nějaká naděje. Jinými slovy, jestli je možná filosofie tragédie, tj. tragické prožívání člověka v jeho životě.¹⁸³ Tragično znamená změnu ve zrození tragédie z ducha života, jenž popsal tento pojem Nietzsche poprvé ve své knize *Zrození tragédie z ducha hudby*. Život je podle Nietzscheho tím, co se musí neustále samo překonávat.¹⁸⁴ Jednou z podmínek pro vstup do filosofie tragédie je právě to, že Dostojevskij a Nietzsche byli zprvu přívrženci a nadšenci idealismu. Oba se proto cítí být zrazeni.¹⁸⁵ Člověk musí podle Nietzscheho dokonce chtít iluzi, což je pro něho tragickým.¹⁸⁶ Tato iluze u člověka vede právě k zániku kultury. Musíme se proto vzdát veškerých iluzí, abychom dosáhli pravdy.¹⁸⁷ Nietzsche i Dostojevskij ve svých pracích sdíleli společné znaky hlubinné psychologie, které byly důsledkem jejich osobních zkušeností v životě.¹⁸⁸ Svě učení pokládal Nietzsche za dionýské. Jako filolog hledal svým výkladem dionýské kultury nový přístup ke světu starých Řeků, jenž popsal v knize *Zrození tragédie - čili hellénství a pesimismus*.¹⁸⁹ Často se u něho objevují témata jako: vědomí si své výjimečnosti, osamělosti, zarathustrovského motivu, intenzivního vztahu k umění, potížemi s přizpůsobováním, snahou ovládnout malý kruh stejně smýšlejících, zjemnělý jazykový cit, dokonce i motiv poutníka, později u něho tak častý, to vše je dáno už v prvních spisech jeho mládí.¹⁹⁰ Podle Nietzscheho se mají lidé stát tím, kým opravdu jsou. To znamená, zdokonalovat sami sebe, ale také nenechat sebou manipulovat ostatními lidmi.¹⁹¹ Úkolem lidí je tak přijmout sami sebe a neusilovat o to, aby nás přijali druzí. Konečným cílem je pak být nezávislý na mínění

¹⁸³ HRBEK, M. „Smrt Boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 168.

¹⁸⁴ SALOMÉ, L. A. *Friedrich Nietzsche ve svých dílech*, s. 161.

¹⁸⁵ HRBEK, M. „Smrt Boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 172.

¹⁸⁶ NIETZSCHE, F. *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním*, s. 29.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 41.

¹⁸⁸ LAVRIN, J. *A Note on Nietzsche and Dostoevsky*, s. 161. [citace 2014-03-14]. [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/127505>>.

¹⁸⁹ SALOMÉ, L. A. *Friedrich Nietzsche ve svých dílech*, s. 54.

¹⁹⁰ FRENZEL, I. *Friedrich Nietzsche*, s. 18.

¹⁹¹ YALOM, I. D. *Když Nietzsche plakal*, s. 293.

ostatních.¹⁹² K mravnímu lidskému jednání patří neomezená vůle, která má plné právo chtít jednat a řídit se svým rozhodováním. Za dobré považuje vůle jen to, co chce ona. Křesťanství podle Nietzscheho mělo vinu na tom, že lidem byla vnucována pokora, poslušnost, tedy slabošství a otroctví. Tuto iluzi je ale podle něho nutno rozbít, proto požaduje zavést panskou morálku, v níž hodnota síly a moci nebude zlem, ale dobrem.¹⁹³ Nietzsche dává lidem návod k dobrému životu a to je ze všeho nejdříve chtít to, co je nutné, a potom milovat to, co člověk chce. Pak může být teprve člověk doopravdy šťasten.¹⁹⁴

Dostojevskij se odlišoval od Nietzscheho převážně tím, že v základu jeho křesťanských myšlenek stála vůle k lásce. Naopak Nietzsche upřednostňoval vůli k moci.¹⁹⁵ V Dostojevského románech se často objevuje boj se sebou samým. Jsou jím zločinci bez výčitek svědomí a jakéhokoli provinění. Jeho hrdinové jsou bývalí romantici a oddaní přátelé lidstva. Jsou to ti lidé, kteří si uvědomili veškeré špatnosti, ale jejich tragédie je v tom, že nemohou začít nový život.¹⁹⁶ Postavy, na které padá tíseň a smutek, které se začínají bát o svůj život, o svou práci i o budoucnost. Dále také ti, kteří si uvědomují, že byly po celý život osamělí, že je nikdo neměl rád a že se jim nepoštěstilo si někoho zamilovat. Hrdiny, které mají druzí lidé za blázný nebo za originální podivíny, které ostatně ani oni sami nechápou, neberou je vážně a hloupě se jim posmívají, aniž by věděli, jací tito lidé doopravdy jsou.¹⁹⁷ Takoví lidé potom začínají překypovat hněvem a nenávistí, jakou ještě nikdy nepoznali, protože poprvé v jejich životě zakusili opravdový smutek, urážku a křivdu.¹⁹⁸ Zlo a dobro pak Dostojevskij chápe jako dva vrozené živly lidské duše. V duši každého zápasí podle něho ďábel s andělem. A úkolem člověka je zdokonalovat se, (což je tvrzení, které

¹⁹² YALOM, I. D. *Když Nietzsche plakal*, s. 175.

¹⁹³ BLECHA, I. *Filosofie*, s. 189 - 190.

¹⁹⁴ YALOM, I. D. *Když Nietzsche plakal*, s. 271.

¹⁹⁵ STOEBER, M. *Dostoevsky's Devil - The Will to Power*, s. 44. [citace 2014-03-17]. [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/1203613>>.

¹⁹⁶ HRBEK, M. „Smrt Boha“ v *Nietzschově filosofii*, s. 173.

¹⁹⁷ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Něžná*, s. 64.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 159.

klade i Nietzsche), obracet se k Bohu a přemoci ďábla v sobě. Proto v duši každého člověka je obsažen i kat - trýznitel i jeho oběť. Tak se duše člověka rozpolcuje na dvě části a veškerý boj se přenáší ze společnosti do duše jedince. Jen utrpením může prý člověk dosáhnout blaženství po smrti. Z toho vyplývá zásadní pesimismus Dostojevského. Nemá proto smysl měnit společnost, když člověk zůstane podle něho vždy stejný. Pokaždé se prý v člověku najde onen „běs“, který v první chvíli zničí vše, co bylo vybudováno. Nemá-li však význam měnit společnost, zbývá jen smířit se s pravou realitou a protrpět se do ráje po smrti.¹⁹⁹ K závěru této komparace ještě zmíním, že Nietzsche na sebe pohlížel jako na člověka, který se považoval za dekadenta, usilujícího o vnitřní boj se sebou samým. Na druhé straně Dostojevskij sebe samého viděl jako skeptika, bojujícího za nevíru ve jméno náboženského připuštění života.²⁰⁰ Dostojevskij říká, že pokud Bůh není, je „vše dovoleno“. Bůh pak pravděpodobně neexistuje.²⁰¹ Na rozdíl od Dostojevského, který se považuje za vyznavače víry, Nietzsche na sebe pohlížel jako na nevěřícího člověka, ateistu.²⁰² Pro Nietzscheho je stav bez Boha příležitostí k radosti ze své svobody.²⁰³ Oba viděli každý ve svém vlastním způsobu myšlení hrozbu nihilismu. Před touto hrozbou navrhli řešení, ale každý jiným směrem. Nietzsche postupoval cestou proti náboženskému a proti křesťanskou. Dostojevskij viděl pouze možné konečné řešení v nábožensko - mravních hodnotách, které uvedl ve vlastní koncepci úvah o Kristu.²⁰⁴

¹⁹⁹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Chudí lidé*, s. 15.

²⁰⁰ LAVRIN, J. *A Note on Nietzsche and Dostoevsky*, s. 161. [citace 2014-03-14]. [online]. Dostupný z WWW: < <http://www.jstor.org/stable/127505>>.

²⁰¹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Běsi*, s. 23.

²⁰² LAVRIN, J. *A Note on Nietzsche and Dostoevsky*, s. 169. [citace 2014-03-14]. [online]. Dostupný z WWW: < <http://www.jstor.org/stable/127505>>.

²⁰³ YALOM, I. D. *Když Nietzsche plakal*, s. 209.

²⁰⁴ LAVRIN, J. *A Note on Nietzsche and Dostoevsky*, s. 168. [citace 2014-03-14]. [online]. Dostupný z WWW: < <http://www.jstor.org/stable/127505>>.

5. Závěr

Nietzsche a Dostojevskij pochopili tragičnost člověka a rozpornost jeho přirozenosti. Objevuje se u nich myšlenka, že člověk je bytostí zkaženou, trpící tímto nedostatkem, ale přející si ho překonat.²⁰⁵ V Dostojevského románech a Nietzscheových spisech se mluví jen o špatných a nejzkaženějších lidech a jejich problémech. Tam, kde prý vládne jen temnota, chaos a nicota, objevují se teprve lidské naděje.²⁰⁶ V jejich dílech dospívá ke svému konci humanistická sebejistota a spokojenost člověka.²⁰⁷

Nietzsche se hrozil především nihilismu - tzv. nevědět, jak má člověk žít, a proč má žít. Prvotní pro něho bylo zachránit lidstvo před touto hrozbou.²⁰⁸ Proto chce vidět nejvyšší nespravedlnost v touze nejnižšího, nejmenšího a nejubožejšího života za cílem, který by byl základem všech věcí, na úkor života vyššího a bohatšího.²⁰⁹ Vytvořil si svoji novou filosofii a také ji chápal jako překonání nihilismu s důrazem na lidskou vůli a tvořivost.²¹⁰ Nietzsche chce člověka překonat jako hanbu, ostudu (slabost a nicotnost) a míří k nadčlověku. Říká, že člověk je pouze prostředkem na cestě k nadčlověku. „Člověkobůh“ u Nietzscheho umírá, zatímco „Bohochlověk“ u Dostojevského zůstává zachován.²¹¹ Nietzsche vidí budoucího člověka jako nejinteligentnější bytost, životního zajatce, velmi pracovitého, skromného, až k výstřednosti mnohotvárného, zjemnělého, se slabou vůlí - jakýsi kosmopolitický chaos afektů a inteligence.²¹² Nejvyšší a nejvzácnější ctnosti můžeme podle něho najít jen ve spravedlnosti.²¹³ Nietzsche také zastával myšlenku boje proti demokratismu, požadoval nerovnost, pánovitost a tvrdost. Je mu proto rovněž vyčítán špatný a nevhodný postoj k humanitě člověka.²¹⁴ Nietzsche

²⁰⁵ BERĎAJEV, N. A. *O otroctví a svobodě člověka*, s. 19.

²⁰⁶ HRBEK, M. „*Smrt Boha*“ v *Nietzschově filosofii*, s. 189.

²⁰⁷ BERĎAJEV, N. A. *Dostojevského pojetí světa*, s. 41.

²⁰⁸ YALOM, I. D. *Když Nietzsche plakal*, s. 141.

²⁰⁹ HRBEK, M. „*Smrt Boha*“ v *Nietzschově filosofii*, s. 178.

²¹⁰ SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, s. 331.

²¹¹ BERĎAJEV, N. A. *Dostojevského pojetí světa*, s. 41.

²¹² NIETZSCHE, F. *Tak pravil Friedrich Nietzsche*, s. 132.

²¹³ NIETZSCHE, F. *Nečasové úvahy*, s. 108.

²¹⁴ HEFTRICH, U. *Nietzsche v Čechách*, s. 10.

volá po tom, aby se člověk zřekl všeho, co ho brzdí a co z něho činí slabého člověka. Požaduje, aby se tak člověk stal jakousi vyšší bytostí, čili „nadčlověkem“.²¹⁵

Dostojevskij ve své spisovatelské činnosti zachytil zážitky člověka, stojícího tváří v tvář smrti. Prozkoumal vnitřní rozpor ošklivosti a krásy, smrtelnosti a věčnosti, viny a svědomí, utrpení a vykoupení, viny a trestu, zkrátka oněch psychických komplexů.²¹⁶ Dostojevskij své romány psal především o představitelích městské chudiny a drobného úřednictva. Tím, že realisticky líčil život chudých, ponížených a uražených, útočil na odporné stránky ruských společenských poměrů.²¹⁷ Často ve svých dílech píše o lidech, kteří se navzájem vůči sobě prohřešili. Popisuje jejich nešťastné chvíle a samotu, zatracenost vůči své osobě, podřízenost vůči druhému, smutku, nenávisti, postavy plné záhadného tajemství, výčitek svědomí, potřebou milovat a těžkých okamžicích jejich života.²¹⁸ V jeho dílech jsme tak měli možnost nahlédnout do problémů zdraví a síly, krajního pesimismu i víry ve spásu, touhu po životě a smrti. Dále také násilí, dobrotu, tvrdou pýchu i sebeobětavou pokoru.²¹⁹ Člověk je podle Dostojevského tvor, který si na všechno zvykne. To je dle něho jeho nejlepší definice.²²⁰ Nejdříve musíme toho dotyčného člověka poznat blíže a pak můžeme teprve soudit, jaký doopravdy je.²²¹ Nejušlechtlejšími schopnostmi každého lidského srdce má být potřeba odpouštět a oplácet zlé dobrem.²²² Dostojevskij také říká, že zásadním úkolem života je být člověkem mezi lidmi a zůstat jím navždy i v nešťastných situacích. Za žádnou cenu nebýt nikdy sklíčený, nevzdávat se a neklesnout.²²³ Jen i minuta života může být v životě cenná, máme si proto vážit každé minuty svého života a žít ho tak,

²¹⁵ BLECHA, I. *Filosofie*, s. 190.

²¹⁶ PYTLÍK, R. F. M. *Dostojevskij - život a dílo*, s. 188.

²¹⁷ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zvláštní případy*, s. 4.

²¹⁸ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Uražení a ponížení*, s. 43.

²¹⁹ BACHTIN, M. M. *Dostojevskij umělec - k poetice prózy*, s. 28.

²²⁰ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zápisky z mrtvého domu*, s. 9.

²²¹ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Uražení a ponížení*, s. 44.

²²² Tamtéž, s. 107.

²²³ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Dopisy*, s. 38.

jako kdyby byl poslední.²²⁴ Každý člověk má podle něho žít za každou cenu. Dostojevskij podotýká, že jediné nenapravitelné neštěstí je být mrtev. Podle jeho slov lze ztratit krásu, bohatství, čest, svobodu, všechny své blízké a přátele, zdraví, zkrátka všechny hodnoty na světě: a přece život musí být zachován.²²⁵

²²⁴ DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Dopisy*, s. 62.

²²⁵ KAUTMAN, F. *Fjodor Michajlovič Dostojevskij - věčný problém člověka*, s. 155.

6. Seznam použité literatury

BACHTIN, Michail Michajlovič. *Dostojevskij umělec - k poetice prózy*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1971. 372 s. ISBN 22-125-71.

BERĎAJEV, Nikolaj Alexandrovič. *Dostojevského pojetí světa*. 1. vydání. Praha: OIKOYMENH, 2000. 152 s. ISBN 80-7298-020-3.

BERĎAJEV, N. A. *O otroctví a svobodě člověka*. 1. vydání. Praha: OIKOYMENH, 1997. 214 s. ISBN 80-86005-50-X.

BLECHA, Ivan. *Filosofie*. 4. vydání. Olomouc: OLOMOUC, 2004. 280 s. ISBN 80-7182-147-0.

DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič. *Běsi*. 1. vydání. Praha: Národní divadlo, 1997. 236 s. ISBN 80-85921-32-4.

DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bratři Karamazovi*. I. svazek. 1. vydání. Praha: SNKLU, 1965. 586 s. ISBN neuvedeno.

DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. 511 s. ISBN neuvedeno.

DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Dopisy*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1966. 370 s. ISBN neuvedeno.

DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Deník spisovatele*. I. svazek. 1. vydání. Praha: Odeon, 1977. 665 s. ISBN neuvedeno.

DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zápisky z mrtvého domu*. 3. vydání. Praha: Euromedia Group k. s. - Odeon, 2001. 272 s. ISBN 80-207-1090-6.

DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Idiot*. 3. vydání. Praha: Euromedia Group k. s. - Odeon, 2008. 552 s. ISBN 978-80-207-1260-8.

- DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Uražení a ponížení*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1999. 356 s. ISBN 80-7021-323-X.
- DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Něžná*. 1. vydání. Praha: Lidové nakladatelství, 1980. 244 s. ISBN nevedeno.
- DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Chudí lidé*. 3. vydání. Praha: Nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954. 202 s. ISBN nevedeno.
- DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zvláštní případy*. 1. vydání. Praha: Havran, 2002. 168 s. ISBN 80-86515-17-6.
- DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Bílé noci*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1999. 88 s. ISBN 80-7021-337-X.
- DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zápisky z podzemí*. 5. vydání. Praha: Sloart, 1998. 120 s. ISBN 80-7209-057-7.
- FRENZEL, Ivo. *Friedrich Nietzsche*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1995. 200 s. ISBN 80-204-0517-8.
- HEFTRICH, Urs. *Nietzsche v Čechách*. 1. vydání. Praha: Hynek, 1999. 91 s. ISBN 80-86202-30-5.
- HRBEK, Mojmír. „Smrt Boha“ v *Nietzschově filosofii*. 1. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AVČR, 1997. 221 s. ISBN 80-200-0588-9.
- KAUTMAN, František. *Fjodor Michajlovič Dostojevskij - věčný problém člověka*. 2. vydání. Praha: Academia, 2004. 257 s. ISBN 80-200-1273-7.
- KOUBA, Pavel. *Nietzsche - Filosofická interpretace*. 1. vydání. Praha: Český spisovatel, 1995. 290 s. ISBN 80-202-0585-3.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. 1. vydání. Praha: XYZ, 2009. 395 s. ISBN 978-85885-33-6.

- NIETZSCHE, F. *Soumrak model - čili jak se filosofuje kladivem*. 1. vydání. Olomouc: Votobia, 1995. 195 s. ISBN 80-85885-33-6.
- NIETZSCHE, F. *Ranní červánky - myšlenky o morálních předsudcích*. 1. vydání. Praha: Aurora, 2004. 256 s. ISBN 80-7299-077-2.
- NIETZSCHE, F. *Genealogie morálky*. 1. vydání. Praha: Aurora, 2002. 147 s. ISBN 80-7299-048-9.
- NIETZSCHE, F. *Zrození tragédie - čili hellénství a pesimismus*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2008. 223 s. ISBN 978-80-7021-920-1.
- NIETZSCHE, F. *Mimo dobro a zlo*. 1. vydání. Praha: AURORA, 1996. 218 s. ISBN 80-85974-12-6.
- NIETZSCHE, F. *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním*. 1. vydání. Praha: OIKOYMENH, 2010. 59 s. ISBN 978-80-7298-428-2.
- NIETZSCHE, F. *Radostná věda*. 1. vydání. Olomouc: Votobia, 1996. 285 s. ISBN 80-7198-080-3.
- NIETZSCHE, F. *Nečasové úvahy*. 1. vydání. Praha: Oikoymenh, 2005. 295 s. ISBN 80-7298-134-X.
- NIETZSCHE, F. *Tak pravil Friedrich Nietzsche*. 1. vydání. Olomouc: Votobia, 2001. 195 s. ISBN 80-7198-473-6.
- PYTLÍK, Radko. *F. M. Dostojevskij - život a dílo*. 1. vydání. Praha: Emporius, 2008. 204 s. ISBN 80-86346-13-7.
- SALOMÉ, Lou Andreas. *Friedrich Nietzsche ve svých dílech*. 1. vydání. Praha: TORST, 1996. 202 s. ISBN 80-85639-75-0.
- SEDURO, Vladimir. *Dostoevsky in Russian and World Theatre*. The Christopher Publishing House, North Quincy, Mass. 1977. 435 pp. ISBN 0-8158-0347-8.

SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 3. vydání. Praha: Vyšehrad, 1998. 392 s. ISBN 80-7021-253-5.

ŠTEFANKO, Milan. *Friedrich Nietzsche - Ecce homo*. 1. vydání. Bratislava: IRIS, 2004. 130 s. ISBN 80- 89018-51-3.

YALOM, Irvin David Yalom. *Když Nietzsche plakal*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. 302 s. ISBN 80-7178-372-2.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

LAVRIN, Janko. *A Note on Nietzsche and Dostoevsky*. Russian Review. Blackwell Publishing. Stable Apr. [online]. 1969, Vol 28, No. 2. 160-170 pp. [citace 2014-03-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/127505>>.

ONLINE SLOVNÍK. *Slovník*. [online]. Str. 2. [citace 2014-03-19]. Dostupný z WWW: <<http://slovník.online-clanky.cz/e/strana-2/>>.

STOEBER, Michael. *Dostoevsky's Devil - The Will to Power*. The Journal of religion. [online]. 1994, Vol 74, No 1. 26-44 pp. [citace 2014-03-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/1203613>>.

TOWNSEND, James. *Dostoevsky and His Theology*. [online]. 2012. [citace 2014-07-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.pravoslavie.ru/english/51498.htm>>.

RESUMÉ

The aim of the bachelor thesis is the analysis of the topic *Philosophical consideration of Man in the work of F. M. Dostoevsky and F. Nietzsche* mainly focused on the relationship of morality and faith in their works.

Both authors deal with the topic of the tragedy of man. In their works the security and satisfaction, always ends with the man. Both talked about will, but each in a different sense. Their consensus was that both threatened to nihilism. Both in their works shared the common characters of depth psychology, which were the result of their personal experiences of life.

Nietzsche considered himself as a decadent seeking the inner struggle with himself. Nietzsche wants to overcome the man and creates the new type of man: superman. Nietzsche demanded the will to power. Nietzsche in his works often speaks about topics such as: the consciousness of their uniqueness, the loneliness, zarathustra's theme, intense relationship to art, problems with adaptation, the effort to control the like-minded people, even the theme of pilgrim. He considered himself as a man without faith, for an atheist.

Dostoevsky considered himself as a skeptic. Unlike Nietzsche, Dostoevsky required to maintain life of the man and the will to love. Dostoevsky in his works speaks about topic: fight with itself. The characters in his novels are mostly criminals without conscience and of any wrongdoing. They are often the ex-devotees of the friends of humanity. The tragedy lies in the fact that they can't start a new life. Dostoevsky described the themes of egotheism and immortality in the character of the Kirillov. Egotheism is a typical that deals with being a person through a God. Man can accept the likeness of the God. Kirillov is committing suicide in order to become a God. Dostoevsky says if God doesn't exist, Kirillov is a God. Kirillov at the same time with this way of the offence wants to bring immortality of life. An important summary of both authors is that: Man - God dies in accordance with the Nietzsche. God - man is retained in accordance with the Dostoevsky.